

De ‘algemene wil’ ten tijde van de Franse Revolutie

Een onderzoek naar de overeenkomsten tussen Jean-Jacques Rousseau en de revolutionair Maximilien Robespierre met betrekking tot twee aspecten van het begrip ‘algemene wil’

Caspar Bosma (4021584)

Faculteit Geesteswetenschappen
Departement Filosofie en Religiewetenschappen
Universiteit Utrecht

Inleverdatum: 26 januari 2018

Naam hoofdbegeleider: Johan de Jong
Naam tweede beoordelaar: Teun Tieleman

SAMENVATTING

In deze scriptie ga ik in op het begrip ‘algemene wil’ van Jean-Jacques Rousseau ten tijde van de Franse Revolutie. Ik ga hierbij in op de vraag in hoeverre het begrip van Rousseau te verenigen is met geschriften van de Frans revolutionair Maximilien de Robespierre, waarbij ik de stelling inneem dat beide opvattingen slechts deels overeenkomen, en Robespierre het begrip met name gebruikte ten behoeve van de Revolutie. Hierbij focus ik mij op twee aspecten met betrekking tot de ‘algemene wil,’ namelijk de algemene wil in verhouding tot de wil van allen, en de algemene wil en de mogelijkheid van vertegenwoordiging. Wat betreft het eerste aspect komen Rousseau en Robespierre overeen, wat betreft het tweede niet.

Allereerst ga ik in op Rousseau en het begrip ‘algemene wil,’ waarbij ik mij beperk tot *Du Contrat Social*. Ik zet uiteen hoe Rousseau de algemene wil plaatst tegenover de wil van allen en hoe volgens hem de algemene wil niet vertegenwoordigd kan worden. Met behulp van secundaire literatuur beargumenteer ik dat het begrip stuit om moeilijkheden en dubbelzinnigheden, waardoor het een begrip is dat veel ruimte openlaat voor eigen interpretatie.

Vervolgens ga ik in op de revolutionair Robespierre, die werd beschouwd als een discipel van Rousseau en vaak refereerde naar diens werk. Ik beargumenteer dat zijn opvattingen slechts deels te verenigen zijn met die van Rousseau, door in te gaan op Robespierre’s opvattingen met betrekking tot de twee aspecten van de ‘algemene wil.’ Wat betreft het eerste aspect laat ik zien dat Robespierre de algemene wil tegenover de wil van allen plaatst. Wat betreft het tweede aspect wordt duidelijk dat Robespierre gebruik maakt van de ruimte voor interpretatie die Rousseau bij het begrip openlaat, waardoor het begrip uiteindelijk moest wijken voor de Revolutie.

INHOUDSOPGAVE

| | |
|---|-----------|
| Inleiding | 4 |
| Hoofdstuk 1 Jean Jacques Rousseau | 6 |
| 1.1 Totstandkoming van het begrip ‘algemene wil’ | 6 |
| 1.2 Algemene wil en de wil van allen, volgens Rousseau | 7 |
| 1.3 Algemene wil en de mogelijkheid van vertegenwoordiging, volgens Rousseau | 8 |
| 1.4 Tussenconclusie eerste hoofdstuk | 10 |
| Hoofdstuk 2 Maximilien de Robespierre | 11 |
| 2.1 <i>Du Contrat Social</i> ten tijde van de Franse Revolutie | 11 |
| 2.2 Algemene wil en de wil van allen, volgens Robespierre | 12 |
| 2.3 Algemene wil en de mogelijkheid van vertegenwoordiging, volgens Robespierre | 13 |
| Conclusie | 17 |
| Bibliografie | 19 |

INLEIDING

Het is een naam die vaak wordt aangehaald wanneer men spreekt over de Franse Revolutie: Jean-Jacques Rousseau (1712-1778). Zijn naam werd al in een vroeg stadium van de Revolutie in vele pamfletten en demonstraties aangehaald. Zo werd zijn naam onder andere geassocieerd met de overwinning van vrijheid en gelijkheid gesymboliseerd door de val van de Bastille.¹ Een buste van hem werd geplaatst in de *Assemblée nationale*, alsmede in vele andere vergaderzalen in de beginperiode van de Revolutie. Zijn naam werd officieel geëerd door de staat en zijn overblijfselen werden bijgezet in het Panthéon. Kortom, ondanks het feit dat hij al enige jaren was overleden was zijn invloed op de Franse Revolutie bijzonder groot. De vraag die zich nu voordoet is in hoeverre de Fransen, in het bijzonder de revolutionairen, de werken van Rousseau kenden. Werden zijn werken echt gelezen en wilden revolutionairen zijn theorie in de praktijk brengen, of haalden zij slechts de naam van Rousseau aan om hun eigen handelingen en geschriften te kunnen rechtvaardigen?

In deze scriptie ga ik in op de vraag in hoeverre het begrip ‘algemene wil’ van Rousseau te verenigen is met geschriften van de revolutionair Maximilien de Robespierre (1758-1794). Ik neem hierbij de stelling in dat de ‘algemene wil’ van Rousseau slechts deels overeenkomt met de opvattingen van Robespierre, en dat Robespierre het begrip met name gebruikte ten behoeve van de Revolutie. Mijn focus zal liggen op twee aspecten van dit begrip: het eerste aspect heeft betrekking op hoe de algemene wil zich verhoudt tot de wil van allen. Het tweede aspect heeft betrekking op de algemene wil en de mogelijkheid van vertegenwoordiging. Ik beargumenteer dat Rousseau en Robespierre wat betreft het eerste aspect overeenkomen, maar wat betreft het tweede niet.

In het eerste hoofdstuk ga ik in op Rousseau en zijn begrip ‘algemene wil.’ Wat houdt dit begrip in, hoe verhoudt de algemene wil zich tot de wil van allen, wat zegt Rousseau over de mogelijkheid van vertegenwoordiging en in hoeverre geeft het begrip ruimte voor interpretatie? Ik zal mij in dit hoofdstuk beperken tot *Du Contrat Social*, aangezien dit het werk is waarin het meest op dit begrip wordt ingegaan.² Rousseau stelt hierin onder andere dat de wetten een uitdrukking moeten zijn van de algemene wil en hij plaatst de algemene wil tegenover de wil van allen. Voorts stelt hij dat soevereiniteit niets meer is dan de uitvoering van de algemene wil en dat de algemene wil niet vertegenwoordigd kan worden. Ik zal hierbij beargumenteren dat de ‘algemene wil’ een begrip is dat vragen oproept en ruimte geeft voor interpretatie, onder andere door de manier waarop de algemene wil gekend kan worden, alsmede de afwijzing van vertegenwoordiging,

In het tweede hoofdstuk ga ik in op Robespierre. De keuze voor deze revolutionair is voor de hand liggend. Naast dat hij een prominente rol speelde in de Franse Revolutie, werd hij, door zowel zichzelf als door anderen, beschouwd als een discipel van Rousseau. Tevens kan van Robespierre gezegd worden dat hij werk van Rousseau ook echt gelezen heeft. Echter, in hoeverre is hij daarnaast ook bekend met het begrip ‘algemene wil’ en waaruit blijkt dit? Zo stelde Robespierre dat de algemene wil niet hetzelfde is als de wil van allen, in tegenstelling tot de meeste revolutionairen. Op dit punt komen Rousseau en Robespierre overeen. Daarentegen dacht Robespierre anders over de mogelijkheid van vertegenwoordiging, want

¹ Joan McDonald, *Rousseau and the French Revolution 1762-1791* (London: The Athlone Press, 1965), p. 156.

² Jean-Jacques Rousseau, *Het maatschappelijk verdrag of Beginselen der Staatsinrichting*, vert. S. van den Braak en G. van Roermond, 6^e dr. (Amsterdam: Boom, 2008).

waar Rousseau stelde dat de algemene wil niet vertegenwoordigd kan worden, interpreteerde Robespierre dit anders. Hoewel hij in verschillende periodes van de Revolutie wisselend dacht over dit aspect van de 'algemene wil,' zal blijken dat hij het begrip vooral gebruikte ten behoeve van de Revolutie. De ruimte voor interpretatie gaf Robespierre de mogelijkheid opvattingen te formuleren die haaks stonden op die van Rousseau. Hieruit volgt dat de opvattingen van Robespierre met betrekking tot het zojuist genoemde eerste aspect overeenkomen en dat de opvattingen van beiden slechts deels verenigbaar zijn.

1. JEAN-JACQUES ROUSSEAU

In dit eerste hoofdstuk zal ik ingaan op het begrip ‘algemene wil’ van Rousseau. Hoewel hij in meerdere boeken en teksten over dit begrip uitweidt, zal ik mij in deze scriptie beperken tot *Du Contrat Social*. In dit werk gaat hij in op de vraag of een rechtmatige en betrouwbare grondregel van overheidsgezag mogelijk is. Mijn focus zal daarbij liggen op hoe de algemene wil zich verhoudt tot de wil van allen en waarom Rousseau een tegenstander is van vertegenwoordiging. Duidelijk zal worden dat het begrip stuit op problemen met betrekking tot de vraag hoe de algemene wil gekend kan worden, en waarom de algemene wil niet vertegenwoordigd kan worden als deze adequaat gerepresenteerd wordt. Daarnaast doet de vraag zich voor hoe een groot land bestuurd kan worden, als deze geen vertegenwoordigers mag hebben.

In de hoofdstukken die volgen zal ik ingaan op hoe Robespierre inspringt op de problemen die de ‘algemene wil’ met zich meebrengt. Door zijn opvattingen te vergelijken met zowel Rousseau als andere Frans revolutionairen zal duidelijk worden dat de opvattingen van Rousseau en Robespierre slechts deels overeenkomen, en dat Robespierre het begrip met name gebruikte ten behoeve van de Revolutie. Met behulp van primaire en secundaire bronnen beargumenteer ik dat Robespierre, net als Rousseau, stelt dat de algemene wil tegenover de wil van allen moet worden geplaatst, maar dat Robespierre zijn eigen interpretatie geeft aangaande de mogelijkheid van vertegenwoordiging.

1.1 Totstandkoming van het begrip ‘algemene wil’

Zoals gezegd gaat Rousseau in op de vraag of een rechtmatige en betrouwbare grondregel van overheidsgezag mogelijk is. Een belangrijke vraag, omdat het volgens hem de kern raakt van een probleem waar de mens mee te maken heeft: de mens is afhankelijk van anderen. Volgens Rousseau wordt de mens vrij geboren en is hij toch alom geketend.³ Geketend, vanwege deze afhankelijkheid van anderen, en vrij, omdat men vanaf zijn geboorte gelijk is aan elkaar en er geen natuurlijk hiërarchie in de menselijke soort is. Hoewel men aan elkaar gelijk is, is er volgens hem wel een bepaalde vorm van ondergeschiktheid, namelijk een ondergeschiktheid aan wetten, en in *Du Contrat Social* wil Rousseau hier de rechtvaardiging voor geven.⁴ Hij wil een oplossing geven voor het probleem van het vinden van een samenleving “die met alle gemeenschappelijke kracht de persoon en de goederen van iedere deelgenoot verdedigt en beschermt, en waardoor ieder, in de vereniging met allen, toch slechts aan zichzelf gehoorzaamt en even vrij blijft als tevoren.”⁵

In het werk haalt Rousseau drie verschillende vormen van sociale orde aan, namelijk sociale orde van nature, sociale orde onder dwang en sociale orde met behulp van conventies. De eerste twee moeten worden verworpen, omdat deze onvoldoende basis geven voor een stabiele politieke orde.⁶ De derde blijft over en deze wil Rousseau rechtvaardigen. Sociale orde met behulp van conventies is daarmee de juiste grondslag voor overheidsgezag en is als enige in staat een oplossing te bieden voor het zojuist geschetste probleem. Rousseau stelt hierbij dat mensen de bestaande krachten moeten verenigen en een contract moeten sluiten. Dit contract noemt hij ‘het maatschappelijk verdrag’ en komt in essentie op het volgende

³ Rousseau, *Het Maatschappelijk Verdrag*, 45.

⁴ Christopher Bertram, *Rousseau and the Social Contract* (London: Routledge, 2004), 44.

⁵ Rousseau, *Het Maatschappelijk Verdrag*, 56.

⁶ Rousseau, *Het Maatschappelijk Verdrag*, 47.

neer: “Ieder van ons brengt zijn persoon en heel zijn kunnen in onder de hoogste leiding van de algemene wil; en gezamenlijk nemen wij ieder lid op als onscheidbaar deel van het geheel [schuingedrukt overgenomen].”⁷

Op dat moment ontstaat een kunstmatig en zedelijk lichaam, de soeverein genaamd, en alle mensen worden verenigd tot één lichaam, “dat in de plaats treedt van de afzonderlijke persoon van iedere contractant en dat bestaat uit evenveel leden als de vergadering stemmen heeft.”⁸

De overgang van een bundeling van menselijke krachten dat resulteert in een kunstmatig lichaam levert problemen op.⁹ De soeverein heeft zijn bestaan te danken aan de wil van het volk. Vervolgens moet Rousseau argumenten aandragen waarin duidelijk wordt dat het volk een wil volgt die in lijn is met de algemene wil. Waarom wil het volk namelijk niet slechts datgene dat goed is voor zichzelf? Deze argumenten geeft Rousseau echter niet, hetgeen een eerste probleem oplevert.¹⁰

1.2 Algemene wil en de wil van allen, volgens Rousseau

Het collectieve lichaam heeft als primaire doel het nastreven van het algemeen welzijn. De algemene wil is volgens Rousseau het aangewezen middel om de staat richting te geven overeenkomstig dit doel.¹¹ De algemene wil is hiermee datgene waarvan ieder persoon goede en voldoende redenen heeft om dit te accepteren, aangezien het in het voordeel van eenieder is. Gebruikt men de algemene wil als bron van wetgeving, dan wordt ieder individu onderworpen aan zijn of haar eigen wil en blijft eenieder derhalve vrij.¹² Individuen onderwerpen zich hiermee aan wetten en regels die zij zelf willen en plaatsen beperkingen op de vrijheid van anderen die zij ook voor zichzelf kunnen accepteren. In het soeverein handelen zit dus een wisselwerking: men legt geen beperkingen op aan iemand die hij niet voor zichzelf kan accepteren.¹³

Rousseau maakt een onderscheid tussen de algemene wil en de wil van allen. Dit is een belangrijk onderscheid om op in te gaan omdat verderop duidelijk zal worden dat dit onderscheid laat zien in hoeverre Robespierre anders dacht dan andere Frans revolutionairen maar bovenal, in hoeverre de opvattingen van Robespierre overeenkomen met die van Rousseau. De algemene wil is volgens Rousseau altijd gericht op het juiste en op het algemeen nut. Hier volgt echter niet uit dat het volksberaad hier ook altijd op is gericht. Men wil wel altijd het algemeen welzijn, maar ziet men dit niet altijd. Het volk is niet corrupt maar wordt wel vaak misleid, en op zo'n moment schijnt het te willen wat slecht is, aldus Rousseau.¹⁴ Het verschil tussen de algemene wil en de wil van allen is dus met name dat slechts de algemene wil het gemeenschappelijk belang beoogt. Als Rousseau vervolgens ingaat op hoe men te weten kan komen wat de algemene wil inhoudt, hoe deze ontdekt kan

⁷ Rousseau, *Het Maatschappelijk Verdrag*, 57.

⁸ Rousseau, *Het Maatschappelijk Verdrag*, 57.

⁹ Bertram, *Rousseau and the Social Contract*, 104.

¹⁰ Bertram, *Rousseau and the Social Contract*, 104.

¹¹ Rousseau, *Het Maatschappelijk Verdrag*, 66.

¹² Christopher Bertram, “Jean Jacques Rousseau,” in *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2017 Edition), ed. Edward N. Zalta,

<https://plato.stanford.edu/archives/sum2017/entries/rousseau/> (geraadpleegd op 29 december 2017).

¹³ Bertram, *Rousseau and the Social Contract*, 111.

¹⁴ Rousseau, *Het Maatschappelijk Verdrag*, 69.

worden, blijkt hoe onduidelijk het begrip is. Rousseau blijft hier namelijk bijzonder vaag over, en komt niet verder dan te stellen dat hij er weinig vertrouwen in heeft dat een representatieve democratie dit kan ontdekken.¹⁵ Rousseau stelt slechts dat men van alle willen de plussen en de minnen die elkaar opheffen moet wegnemen, om op die manier te kunnen weten wat de algemene wil inhoudt.¹⁶ Van belang is hierbij dat iedere burger vanuit zichzelf zijn mening geeft en er geen groeperingen ontstaan:

“Indien de burgers geen enkel onderling overleg zouden plegen wanneer het volk zich voldoende geïnformeerd beraadt, zou uit het grote aantal kleine verschillen altijd de algemene wil naar voren komen en zou het beraad altijd goed zijn. Maar wanneer zich klieken vormen, deelgroeperingen ten koste van de grote gemeenschap, wordt de wil van elk van die groeperingen algemeen ten opzichte van haar leden en bijzonder ten opzichte van de staat. Men kan in dat geval stellen dat er niet meer evenveel stemmen als mensen zijn, maar slechts evenveel als er groeperingen zijn. De verschillen worden minder talrijk en leveren een minder algemeen resultaat op. Wanneer ten slotte één van die groeperingen groter is dan alle andere te zamen, levert dat geen som van kleine verschillen meer op, doch één enkel verschil. Dan is er geen algemene wil meer en is de mening die het wint slechts een bijzondere mening.”¹⁷

Op het moment dat alle mensen zich beschouwen als één lichaam, hebben zij één algemene wil en heeft deze betrekking op het algemeen welzijn.¹⁸ Echter kan de situatie zich dus voordoen dat de kleine groeperingen invloed krijgen op de samenleving en bijzondere belangen de kop opsteken. Volgens Rousseau is dit het moment dat een staat verzwakt en verkeert in de verwerpelijke situatie waarin de algemene wil wordt aangetast en er niet meer wordt gestemd vanuit eensgezindheid. In die situatie is de algemene wil niet meer de wil van allen. Weldra zal blijken dat dit een probleem vormt voor Robespierre. Terwijl hij in de Revolutie meer macht naar zich toetrok, zette hij zich hiermee af tegen een dergelijke opvatting van Rousseau zoals hier is geschetst.

Evident is dat het begrip tot dusver stuit op enkele problemen en onduidelijkheden. Zo blijft het onduidelijk hoe de algemene wil nu werkelijk gekend kan worden. Rousseau is niet in staat concrete criteria te geven voor politieke beslissingen die als middel kunnen dienen om de algemene wil te ontdekken.¹⁹ Dit doet hij slechts bij de wil van allen.²⁰ Wat betreft de algemene wil blijft Rousseau slechts bij de opvatting dat deze wordt uitgevoerd door de soeverein, en dat men de plussen en minnen van alle willen moet wegnemen, om zo de inhoud ervan te kunnen kennen.

1.3 Algemene wil en de mogelijkheid van vertegenwoordiging, volgens Rousseau

Voor nu ga ik in op de algemene wil en de mogelijkheid van vertegenwoordiging. Ik zal beargumenteren dat dit een aspect is dat ruimte geeft voor eigen interpretatie, waarna in het

¹⁵ Glenn O. Allen, “Le Volonté de Tous and Le Volonté Général: A Distinction and Its Significance,” *Ethics* 71 (1961), 264.

¹⁶ Rousseau, *Het Maatschappelijk Verdrag*, 70.

¹⁷ Rousseau, *Het Maatschappelijk Verdrag*, 71.

¹⁸ Rousseau, *Het Maatschappelijk Verdrag*, 146.

¹⁹ Allen, “Le Volonté de Tous,” 265.

²⁰ Allen, “Le Volonté de Tous,” 265. Hierin stelt Allen dat de wil van allen volgens Rousseau gekend kan worden door te kijken naar de wil van de meerderheid.

volgende hoofdstuk duidelijk zal worden op welke manier Robespierre hier gebruik van maakt.

Rousseau stelt dat de algemene wil wordt uitgeoefend door de soeverein en hierdoor niet kan worden vervreemd. Op het moment dat een deel van de macht wordt vervreemd, vernietigt het de daad waaraan het zijn bestaan te danken heeft, waarmee het lichaam zichzelf vernietigt.²¹ De soeverein kan dus alleen maar de algemene wil uitvoeren en handelen naar het algemeen welzijn, aangezien het wordt gevormd door de afzonderlijke personen die hem samenstellen. Het is voor de soeverein dan ook niet mogelijk een belang te hebben dat in strijd is met het belang van het volk.

Uit het voorgaande vloeit voort de afwijzing van Rousseau met betrekking tot de vertegenwoordiging van de algemene wil.²² Zo stelt hij dat “de soevereiniteit, daar zij slechts de uitoefening van de algemene wil is, nooit kan worden vervreemd, en dat de soeverein, die niets anders is dan een collectief wezen, slechts door zichzelf kan worden vertegenwoordigd.”²³ Rousseau is dan ook tegenstander van een representatieve democratie. Hij zegt hier namelijk het volgende hierover:

“De soevereiniteit kan niet worden vertegenwoordigd om dezelfde reden als waarom ze niet kan worden vervreemd; ze bestaat wezenlijk in de algemene wil en de wil laat zich niet vertegenwoordigen, hij is het zelf of hij is iets anders; er is geen tussenweg. De afgevaardigden van het volk zijn dus niet zijn vertegenwoordigers en kunnen dat ook niet zijn; zij zijn slechts lasthebbers; zij kunnen nergens een definitieve beslissing over nemen. Iedere wet die het volk niet persoonlijk heeft bekrachtigd, is nietig; het is helemaal geen wet.”²⁴

Dit komt voort uit Rousseau's opvatting dat het een vorm van slavernij is om het recht om over zichzelf te beschikken te vervreemden aan een ander en Rousseau stelt dat bij vertegenwoordiging hier sprake van is. De afkeer van vertegenwoordiging strekt zich ook uit tot de verkiezing van vertegenwoordigers van soevereine vergaderingen, zelfs als deze worden onderworpen aan een periodieke herverkiezing.²⁵ Ook dit roept enkele vragen op. Waarom is vertegenwoordiging onmogelijk? Stel nu, dat de algemene wil adequaat gerepresenteerd wordt, waarom is vertegenwoordiging dan een probleem? Uit de opvattingen over de algemene wil lijkt niet logisch te volgen dat deze niet vertegenwoordigd kan worden.²⁶ Daarnaast doet de vraag zich voor hoe een groot land bestuurt kan worden zonder vertegenwoordigers. Ook dit is voor Rousseau problematisch en verderop zal blijken hoe

²¹ Rousseau, *Het Maatschappelijk Verdrag*, 59.

²² Bertram, “Jean-Jacques Rousseau,” <https://plato.stanford.edu/archives/sum2017/entries/rousseau/> (geraadpleegd op 25 januari 2018). Bertram stelt hier dat het niet duidelijk is in hoeverre de wijdverspreide interpretatie van Rousseau die alle vormen van vertegenwoordiging afwijst, waar is. Met name in een aantal van Rousseau's andere werken zou Rousseau hier anders over denken, aldus Bertram. Gezien de korte omvang van scriptie, waarin ik mij beperk tot *Du Contrat Social*, zie ik mij genoodzaakt de wijdverspreide interpretatie aan te nemen en een discussie hiervan buiten beschouwing te laten.

²³ Rousseau, *Het Maatschappelijk Verdrag*, 66.

²⁴ Rousseau, *Het Maatschappelijk Verdrag*, 138.

²⁵ Bertram, “Jean-Jacques Rousseau,” <https://plato.stanford.edu/archives/sum2017/entries/rousseau/> (geraadpleegd op 30 december 2017).

²⁶ Richard Fralin, *Rousseau and Representation* (New York: Columbia University Press, 1978), 84.

Robespierre op deze problemen inspringt. Hiermee beargumenteer ik dat de opvattingen van Robespierre onverenigbaar met die van Rousseau aangaande dit aspect van de ‘algemene wil.’ Voor nu geef ik eerst een korte tussenconclusie.

1.4 Tussenconclusie eerste hoofdstuk

In dit hoofdstuk ben ik ingegaan op twee belangrijke aspecten van de ‘algemene wil’ volgens Rousseau en heb de problemen aangaande deze aspecten in kaart gebracht. Duidelijk is geworden dat Rousseau stelt dat de algemene wil het aangewezen middel is om het algemeen welzijn te kunnen nastreven. De algemene wil is hetgeen ieder persoon met voldoende reden kan aannemen, omdat het in het voordeel van eenieder is. Het is altijd gericht op het algemeen nut. Hiermee onderscheidt het zich van de wil van allen. De soeverein voert deze algemene wil uit en is daar als enige toe in staat. Toch geeft Rousseau geen criteria voor hoe de algemene wil nu werkelijk gekend kan worden. Daarnaast kan de algemene wil niet worden vertegenwoordigd en is Rousseau tegenstander van een representatieve democratie. Waarom de algemene wil niet vertegenwoordigd kan worden, volgt echter niet direct uit Rousseau’s argumenten en blijft daarom onduidelijk. Tot slot stuit het begrip op problemen wat betreft het praktisch nut ervan, want hoe is een groot land te besturen indien het geen vertegenwoordigers mag hebben? Deze verschillende problemen aangaande het begrip geven Robespierre de mogelijkheid dit begrip op eigen manier te interpreteren, waardoor duidelijk zal worden dat hij de opvattingen van Rousseau slechts deels overneemt en hij het begrip met name gebruikte voor de Revolutie. Hier ga ik in het volgende hoofdstuk op in.

2. MAXIMILIEN DE ROBESPIERRE

Voordat ik inga op de vraag in hoeverre het begrip ‘algemene wil’ van Rousseau overeenkomt met geschriften van Robespierre, is het belangrijk om kort in te gaan op wat de invloed van Rousseau was op de Franse Revolutie. Zijn invloed was namelijk zonder meer bijzonder groot. Men deed vaak een beroep op zijn autoriteit en zijn naam werd vaak aangehaald in politieke debatten en pamfletten.²⁷ Dat hij hiermee als een belangrijk figuur binnen de Revolutie wordt beschouwd, zie ik als een gegeven.²⁸ Dit is namelijk ook niet hetgeen ik in deze scriptie wil onderzoeken. Iemand kan bijvoorbeeld handelen door een beroep te doen op een autoriteit en daarmee in werkelijkheid zijn eigen gedrag rechtvaardigen, hetgeen in die tijd veel gebeurde, blijkt uit onderzoek.²⁹ Ook dat zou voorbijgaan aan het doel van deze scriptie. Wat ik wil onderzoeken is in hoeverre de ‘algemene wil’ van Rousseau, meer specifiek de genoemde twee aspecten, te verenigen zijn met geschriften van revolutionairen, in het specifiek Robespierre. Wat zegt Robespierre over de ‘algemene wil,’ quote hij passages uit het boek waarin dit begrip beschreven wordt, *Du Contrat Social*? Is er ander bewijs dat hij dit werk heeft gelezen of is de theorie van Robespierre onverenigbaar met die van Rousseau met betrekking tot de twee aspecten van dit begrip?

2.1 *Du Contrat Social* ten tijde van de Franse Revolutie

Allereerst is het goed om te benoemen dat er weinig vraag was naar *Du Contrat Social* in de periode dat het werk uitkwam (1762) tot aan het begin van de Franse Revolutie. Een studie wijst uit dat in deze tijd het werk nauwelijks tot niet werd gelezen: de eerste publicatie was in 1762 in Amsterdam en werd weinig verspreid, een tweede in 1772 wederom in Amsterdam, een derde pas in 1790. Hieruit kan geconcludeerd worden dat veel revolutionairen dus niet goed bekend waren met het werk van Rousseau.³⁰ Toch werd het begrip ‘algemene wil’ vaak aangehaald en stelden velen dat de wetten een uiting van de algemene wil moeten zijn. Het begrip wordt zelfs genoemd in artikel 6 van *Déclaration des droits de l’homme et du citoyen*.³¹ Welke verklaring kan hiervoor gegeven worden, gezien het feit dat het werk niet of nauwelijks gelezen werd? Allereerst is er geen reden te veronderstellen dat *Du Contrat Social*

²⁷ Zie bijvoorbeeld McDonald, *Rousseau and the French Revolution 1762-1791* (London: The Athlone Press, 1965), 63; Blum, *Rousseau and the Republic of Virtue* (New York: Cornell University Press, 1986), 31 of McNeil, “The Cult of Rousseau and the French Revolution,” *Journal of the History of Ideas* 6 (1945), 197-212.

²⁸ Zie voor ondersteunend bewijs onder andere de hoofdstukken van McDonald, “The Appeal to Rousseau’s Authority, and Rousseauist Literature, 1788-1791” en “The Revolutionary Cult of Rousseau” in *Rousseau and the French Revolution 1762-1791* (London: The Athlone Press, 1965).

²⁹ McDonald laat zien dat dit voor veel revolutionairen het geval was, zo blijkt uit onder andere het hoofdstuk “The Revolutionary Cult of Rousseau,” in *Rousseau and the French Revolution 1762-1791*, (London: The Athlone Press, 1965).

³⁰ McDonald, *Rousseau and the French Revolution*, 44. Drie edities lijkt op het eerste gezicht genoeg om te kunnen spreken van voldoende bekendheid van het werk, echter laten bronnen zien dat de Amsterdamse uitgever de kopieën verspreidde in andere landen dan Frankrijk. Een andere uitgever weigerde zelfs kopieën van het werk te maken. Rousseau vermeldde in *Confessions* dat het kleine aantal mensen die *Du Contrat Social* wilde lezen, het uit Amsterdam moesten halen. Dit ondersteunt de stelling dat weinig revolutionairen bekend waren met *Du Contrat Social*.

³¹ *Déclaration des droits de l’homme et du citoyen* is een belangrijke tekst uit de beginperiode van de Revolutie (26 augustus 1789). In deze tekst worden enkele fundamentele vrijheden en rechten van de mens genoemd, geïnspireerd door onder andere Rousseau. In artikel 6 wordt gesteld dat de wetten de uitdrukking van de algemene wil zijn: “La loi est l’expression de la volonté générale.”

de enige bron is van waaruit dit begrip kan worden afgeleid. Nog voordat het boek van Rousseau werd gepubliceerd, werd de term namelijk al gebruikt door andere schrijvers en filosofen.³² Voorts is belangrijk te vermelden dat de uitdrukking ‘algemene wil’ een van de vele uitdrukkingen was die revolutionairen gebruikten om de belangen van het volk aan te geven. De uitdrukking kreeg echter dankzij Rousseau een sterkere rol in het publieke debat, aangezien hij de term nadrukkelijk aanhaalde in *Du Contrat Social* en vanwege het zojuist genoemde gegeven dat Rousseau een belangrijke autoriteit was in die periode.

2.2 Algemene wil en de wil van allen, volgens Robespierre

Robespierre was bij uitstek de revolutionair die zich liet inspireren door Rousseau. Zoals Alfred Cobban in zijn artikel omschrijft:

“The constant relating of political to ethical ends, [...] the assertion of the sovereignty of the people and the General Will, [...] combination of the idea of sovereignty with separation of functions in government, [...] hostility to representation, [...] there was a Rousseauistic quality in his mind.”³³

Rousseau was de man waar Robespierre, zoals hij zelf stelde, het meest aan te danken had.³⁴ Hij gaf blijk Rousseau’s opvattingen in *Du Contrat Social* beter te kennen dan andere revolutionairen en uit meerdere bronnen volgt dat Robespierre als een van de weinigen het werk wel gelezen moet hebben.³⁵ Robespierre haalt Rousseau vaak aan in zijn teksten en over het geheel genomen mag gezegd worden dat het redelijk is om te concluderen dat hij *Du Contrat Social* volgde voor het bijbrengen van zijn fundamentele ideeën.³⁶

In tegenstelling tot wat sommige studies uitwijzen, stelt Joan McDonald dat de meeste revolutionairen een duidelijke opvatting hadden over wat de ‘algemene wil’ inhield.³⁷ De opvatting van Robespierre week echter af van die van de andere revolutionairen, met name wat betreft de algemene wil ten opzichte van de wil van allen. Om duidelijk te kunnen beargumenteren dat Robespierre meegaat met de opvatting van Rousseau, zet ik de opvattingen van Robespierre af tegen andere Franse revolutionairen. De opvattingen van de meeste revolutionairen over de algemene wil stroken namelijk met die van Rousseau. Veel revolutionairen stelden namelijk dat de algemene wil moest worden gelijkgesteld aan de wil van de meerderheid en kon worden gezien als de som van alle individuele willens.³⁸ Daarnaast

³² McDonald, *Rousseau and the French Revolution*, 87-88. Zo haalt Montesquieu het begrip aan in *Esprit des Lois*, Holbach in *Système Social* en Diderot gebruikt het verwante begrip ‘Droit Naturel’. Zie hierbij ook Riley, “The General Will before Rousseau,” *Political Theory* 6 (1978), 485-516.

³³ Alfred Cobban, “The Fundamental Ideas of Robespierre,” *The English Historical Review* 63 (1948), 45.

³⁴ George Rudé, *Robespierre: Portrait of a Revolutionary Democrat* (New York: The Viking Press, 1975), 96.

³⁵ Zie hierbij Rudé, *Robespierre*, 97 en Cobban, “The Fundamental Ideas of Robespierre,” 46.

³⁶ Cobban, “The Fundamental Ideas of Robespierre,” 46.

³⁷ McDonald, *Rousseau and the French Revolution*, 89. Hier haalt zij een onderzoek van Dr. Eric Thompson aan, dat stelt dat revolutionairen niet expliciet benoemden wat zij onder ‘algemene wil’ verstonden. McDonald ontkracht deze opvatting vervolgens zelf met enkele concrete voorbeelden, die ik hier buiten beschouwing laat. Gezien de omvang van de scriptie ga ik niet verder in op de discussie in hoeverre de revolutionairen het begrip kenden, maar ga uit van de stelling van McDonald.

³⁸ McDonald, *Rousseau and the French Revolution*, 89.

stelden ze dat de wetten gemaakt door de overheid slechts ten behoeve van de kleine, bevoorrechte minderheid waren.³⁹

Wat betreft dit laatste punt was Robespierre het met hen eens. De algemene wil stond volgens Robespierre dan ook haaks op wat de overheid aan wetten voorschreef: “Die Regierung ist eingesetzt worden, um dem allgemeinen Willen Achtung zu verschaffen; aber die Menschen, die die Regierung führen, haben einen individuellen Willen, und jeder Wille ist bestrebt, das Übergewicht zu erlangen.”⁴⁰ In tegenstelling tot de andere revolutionairen beaamde hij echter niet dat de algemene wil altijd gelijk is aan de wil van de meerderheid. “Le peuple veut toujours le bien, mais il ne voit pas toujours.”⁴¹ Hij stelt dus, net als Rousseau, dat een volk wel altijd het goede wil, maar dit niet altijd ziet. Het volk verlangt noodzakelijk naar het publieke belang, maar is gemakkelijk te misleiden over wat deze inhoudt.⁴² Rousseau stelt dit immers ook: “maar er volgt niet uit dat het volksberaad altijd dezelfde gerichtheid heeft. Men wil altijd zijn welzijn, maar men ziet het niet altijd. Het volk is nooit corrupt, maar het wordt wel vaak misleid, en alleen dán schijnt het te willen wat slecht is.”⁴³ Dit is een belangrijke opvatting voor de invulling van het begrip ‘algemene wil’ en op dit punt komen Rousseau en Robespierre overeen, in tegenstelling tot andere revolutionairen. Robespierre is nagenoeg de enige revolutionair die stelde dat de algemene wil niet slechts de wil van de meerderheid is.⁴⁴

Het is een belangrijk argument voor de stelling dat Robespierre’s opvattingen overeenkomen met de ideeën van Rousseau, en dat hij niet slechts refereerde naar *Du Contrat Social* om zijn eigen gedrag te kunnen rechtvaardigen. Daarnaast moet worden opgemerkt dat ook Robespierre niet ingaat op de vraag hoe de algemene wil gekend kan worden. Tot nu toe laten beide opvattingen over de algemene wil een overeenkomst zien. Wat betreft de algemene wil en de mogelijkheid van vertegenwoordiging is gebleken dat dit een moeilijk aspect is van het begrip, dat veel ruimte overlaat voor interpretatie. Ik zal beargumenteren dat Robespierre hier meer oog lijkt te hebben voor de belangen van de Revolutie, dan voor de ‘algemene wil,’ waardoor duidelijk wordt dat de opvattingen van Rousseau en Robespierre met betrekking tot dit aspect van het begrip onverenigbaar zijn.

2.3 Algemene wil en de mogelijkheid van vertegenwoordiging, volgens Robespierre

Een belangrijk aspect in het begrip ‘algemene wil’ van Rousseau is de afwijzing van vertegenwoordiging. Rousseau zegt dat soevereiniteit, “daar zij slechts de uitoefening van de algemene wil is, nooit kan worden vervreemd.”⁴⁵ Deze claim vloeit volgens Bertram voort uit de stelling dat de wil op zichzelf niet vervreemd kan worden.⁴⁶ Soevereiniteit kan niet vertegenwoordigd worden, om dezelfde reden dat het niet vervreemd kan worden; het bestaat voornamelijk in de algemene wil, en de wil staat het niet toe om vertegenwoordigd te

³⁹ McDonald, *Rousseau and the French Revolution*, 91.

⁴⁰ Maximilien Robespierre, *Ausgewählte Texte*, vert. Manfred Unruh (Hamburg: Merlin Verlag Hamburg, 1989), 411.

⁴¹ David Williams, “The Influence of Rousseau on Political Opinion,” 429.

⁴² Alfred Cobban, “The Political Ideas of Maximilien Robespierre during the Period of the Convention,” *The English Historical Review* 61 (1946), 60.

⁴³ Rousseau, *Het Maatschappelijk Verdrag*, 69.

⁴⁴ Cobban, “The Political Ideas of Maximilien Robespierre,” 75.

⁴⁵ Rousseau, *Het Maatschappelijk Verdrag*, 66.

⁴⁶ Bertram, *Rousseau and the Social Contract*, 101.

worden.⁴⁷ Bij een vertegenwoordiging doet zich immers de situatie voor dat een kleine groep mensen beslist over de wetten die gemaakt moeten worden, waarbij men altijd de individuele wil volgt en niet meer de algemene wil, aldus Rousseau. Waarom een kleine groep de algemene wil niet kan volgen laat hij open, en dit geeft Robespierre ruimte voor eigen interpretatie. Hierdoor zal blijken dat hij afwijkt van de opvattingen van Rousseau met betrekking tot dit aspect van de ‘algemene wil.’

Voor nu zal ik enkele primaire en secundaire bronnen aanhalen waaruit blijkt wat de opvatting van Robespierre was met betrekking tot dit aspect. Wat betreft de secundaire bronnen moet worden opgemerkt dat beide bronnen verschillend schrijven over dit aspect. Gordon McNeil stelt namelijk dat Robespierre gedurende de Revolutie wisselend dacht over vertegenwoordiging, maar men kan stellen dat Robespierre uiteindelijk de Revolutie verkoos boven de theorie van Rousseau. McDonald stelt dat Robespierre al in een vroeg stadium de opvatting van Rousseau anders interpreteerde, ten behoeve van de Revolutie. Van wisselende opvattingen gedurende de Revolutie is bij deze bron geen sprake. Daarbij moet wel nadrukkelijk worden vermeld dat McNeil uitvoeriger op de kwestie ingaat dan McDonald.

Robespierre had in de beginperiode van de Revolutie duidelijke opvattingen over wat het doel van de Revolutie was, namelijk “to create a republic of such socially independent citizens, exercising a common sovereignty and restored by good government to their natural and inalienable rights of personal freedom, political equality and the pursuit of happiness.”⁴⁸ In de periode waarin de Franse Grondwet van 1791 werd ontworpen publiceerde Robespierre een pamflet, waarin McNeil stelt dat hij het volgende stelde over de wetgevende macht en de algemene wil: “[De wetgevende macht], which is inalienable, sovereign, and independent, was an attribute of the nation, meaning the entire society; thus the laws are simply acts of the general will. A large nation cannot itself exercise its legislative power and therefore delegates it to representatives.”⁴⁹ Andere bronnen laten eenzelfde opvatting van Robespierre zien. In augustus 1791 werd een wetsvoorstel ingediend waarin stond dat de staat de soevereiniteit mag uitoefenen door delegatie, waarbij de wetgevende macht en de koning haar vertegenwoordigers zijn.⁵⁰ Robespierre ging hier tegenin door Rousseau aan te halen: “*Remarquez, je vous prie, que le pouvoir législatif ne peut être délégué de cette manière, car il est l'essence même de la souveraineté. (Rousseau.) Il n'y aurait plus même l'ombre de volonté générale, puisque l'on suppose ici que le Roi partage cette délégation du pouvoir législatif [schuingedrukt overgenomen].*”⁵¹ Hoewel Robespierre hier niet een concreet citaat van Rousseau aanhaalt, stelt hij wel dat de wetgeving niet op deze manier gedelegeerd kan worden aangezien het ingaat tegen de essentie van soevereiniteit en de algemene wil. Op dit punt komt Robespierre dus nog overeen met de theorie van Rousseau.

Merk op dat het hier nog om een jonge Robespierre gaat: het gaat hier om de beginjaren van de Franse Revolutie, waarbij Robespierre nog weinig invloed had, maar dit wel wilde krijgen. Hij identificeerde zichzelf met het volk en uitte kritiek op de vertegenwoordigers, die zich

⁴⁷ Rousseau, *Het Maatschappelijk Verdrag*, 138.

⁴⁸ Blum, *Rousseau and the Republic of Virtue*, 154.

⁴⁹ Gordon McNeil, “Robespierre, Rousseau, and Representation,” in *Ideas in History: Essays Presented to Louis Gottschalk*, ed. Richard Herr and Harold T. Parker (Durham: Duke University Press, 1965), 139.

⁵⁰ McNeil, “Robespierre, Rousseau, and Representation,” 141.

⁵¹ S. Tardif, *Projet de la constitution française de 1791, notes manuscrites et inédites de Robespierre* (Aix, 1894), 9-10, <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k55365m/f11.image> (geraadpleegd 28 december 2017)

volgens hem slechts bekommerden om hun eigen belang en samenzwoeren tegen de algemene wil.⁵² Weldra zal duidelijk worden dat zijn opvattingen veranderden naarmate hij een grotere invloed kreeg in de voortgang van de Revolutie.

Tijdens de Bestorming van de Tuilerieën op 10 augustus 1792 pleitte Robespierre voor een vervanging van de *Assemblée législative* (de Wetgevende Vergadering). Hiervoor moest in de plaats komen een Nationale Conventie, direct gekozen in primaire vergaderingen. In een tijdperk met veel onrust kon hij zijn voorstel doen onder het mom dat verandering noodzakelijk was en dit nu eindelijk het uitvoeren van de algemene wil behelsde.⁵³ De verkiezingen hiervoor werden gehouden en Robespierre kon met vol vertrouwen in een toespraak aan de burgerij schrijven dat de soevereiniteit van het volk en de heerschappij van de algemene wil nabij was.⁵⁴ De invloed van Robespierre werd eindelijk vergroot toen hij werd gekozen als lid van de Parijse afvaardiging in de Conventie.

Een nieuwe gelegenheid waarbij Robespierre zijn opvattingen over algemene wil en vertegenwoordiging kon uiten was tijdens de discussies over een nieuwe Grondwet nadat koning Lodewijk XVI geëxecuteerd was. In een conceptversie van de *Déclaration des droits de l'homme et du citoyen de 1793* stelde hij dat het volk soeverein is en in staat moet zijn haar vertegenwoordigers te ontslaan indien zij dat nodig vinden. Daarnaast mag een deel van het volk niet de macht van het hele volk uitoefenen. Echter voegde hij hieraan toe dat de mening van een deel van hen die zich verenigen in het vormen van de algemene wil gerespecteerd moet worden, en dat ieder deel van de soeverein het recht moet hebben om zijn wil met complete vrijheid te uiten op het moment dat zij vergaderen.⁵⁵ Hier kan men al een verandering herkennen ten opzichte van Robespierre's opvatting eerder in de Revolutie, en met name ten opzichte van Rousseau's opvatting.

In de maanden erna begonnen de opvattingen van Robespierre steeds meer van Rousseau af te wijken. Bij het definiëren van democratie stelde hij dat het niet een systeem was waarin het hele volk kon beslissen over publieke zaken in voortdurende vergaderingen. Democratie was volgens hem een systeem waarin het soevereine volk, begeleid door de wetten die zij zelf hebben gemaakt, alles doet waar het zelf toe in staat is. Waar het niet toe in staat is, wordt overgelaten aan vertegenwoordigers.⁵⁶ Het zorgde voor een duidelijke inperking van de algemene wil. Hieruit kan gesteld worden dat Robespierre veranderde van opvattingen naarmate zijn macht toenam en de theorie van Robespierre op dit punt onverenigbaar is met die van Rousseau.

McDonald stelt dat Robespierre in een eerder stadium de opvattingen van Rousseau al verwierp. Ze stelt dat de revolutionairen, waaronder dus ook Robespierre, problemen hadden met de opvatting dat de wil niet vertegenwoordigd kon worden. Om dit probleem op te lossen maakten zij gebruik van de ruimte die het begrip te bieden had en gaven zij hun eigen interpretatie hieraan. Zij maakten een onderscheid tussen soevereiniteit en soevereine rechten.⁵⁷ De soevereiniteit bevond zich in het volk en was onvervreemdbaar, de soevereine rechten konden daarentegen gedelegeerd worden aan vertegenwoordigers. Deze soevereine rechten moesten wel gedelegeerd worden, omdat anders een groot land als Frankrijk niet te

⁵² McNeil, "Robespierre, Rousseau, and Representation," 142-43.

⁵³ McNeil, "Robespierre, Rousseau, and Representation," 147.

⁵⁴ McNeil, "Robespierre, Rousseau, and Representation," 147.

⁵⁵ McNeil, "Robespierre, Rousseau, and Representation," 152.

⁵⁶ McNeil, "Robespierre, Rousseau, and Representation," 155.

⁵⁷ McDonald, *Rousseau and the French Revolution*, 95.

besturen zou zijn en de soevereine rechten in het geheel niet uitgevoerd zouden kunnen worden.⁵⁸ Op het moment dat deze vertegenwoordigers waren gekozen, waren alleen zij in staat om de algemene wil te uiten. Indien er werd gesproken over het onvervreembare en ondeelbare karakter van soevereiniteit, werd bedoeld dat de soevereine rechten van het volk zich bevonden in de vertegenwoordigers van het land.

Hoewel McDonald minder uitvoerig op het onderwerp ingaat dan McNeil, stelt ook zij dat de opvatting van Robespierre haaks staat op die van Rousseau. Vertegenwoordiging wordt niet beschouwd als een vervreemding van soevereiniteit, omdat men beweerde dat de wil geuit door de vertegenwoordigers, gelijk was aan de wil van het volk. Ook volgens de interpretatie van McDonald is de theorie van Robespierre dus onverenigbaar met die van Rousseau.

De conclusie die men hieruit kan trekken is dat Robespierre een fervent aanhanger was van Rousseau, hij zag hem als wegbereider van de Revolutie en kende zijn werk goed. Wat betreft de verhouding tussen de algemene wil en de wil van allen, heb ik beargumenteerd dat Robespierre meegaat in het gedachtegoed van Rousseau. Echter, wat betreft de mogelijkheid van vertegenwoordiging, verschilt Robespierre van opvatting met Rousseau, en verkoos hij de Revolutie boven het begrip. De Revolutie had daarmee prioriteit boven de theorie van Rousseau. Concrete passages werden in kleine mate aangehaald en Robespierre's opvattingen zijn, met name dus vanwege de mogelijkheid van vertegenwoordiging, slechts deels verenigbaar met die van Rousseau.

⁵⁸ McDonald, *Rousseau and the French Revolution*, 95.

CONCLUSIE

In deze scriptie ben ik ingegaan op de vraag in hoeverre het begrip ‘algemene wil’ van Jean-Jacques Rousseau te verenigen is met geschriften van de revolutionair Maximilien de Robespierre. Ik heb hierbij de stelling ingenomen dat beide opvattingen slechts deels overeenkomen en Robespierre de ‘algemene wil’ van Rousseau met name gebruikte ten behoeve van de Franse Revolutie. Hierbij heb ik de focus gelegd op twee aspecten van dit begrip: het eerste aspect had betrekking op hoe de algemene wil zich verhoudt tot de wil van allen, het tweede aspect had betrekking op de algemene wil en de mogelijkheid van vertegenwoordiging. Ik heb beargumenteerd dat Rousseau en Robespierre wat betreft het eerste aspect overeenkomen, maar wat betreft het tweede niet.

In het eerste hoofdstuk ben ik ingegaan op Rousseau en het begrip ‘algemene wil.’ Ik ben ingegaan op wat het begrip inhoudt, hoe de algemene wil zich verhoudt tot de wil van allen, wat Rousseau zegt over de mogelijkheid van vertegenwoordiging en in hoeverre het begrip ruimte geeft voor interpretatie. Hierbij heb ik mijn onderzoek beperkt tot *Du Contrat Social*. Rousseau stelt hierin dat mensen de bestaande krachten moeten verenigen en een contract moeten sluiten: dit noemt hij ‘het maatschappelijk verdrag.’ Op dat moment ontstaat een kunstmatig en collectief lichaam, de soeverein genaamd, dat het nastreven van het algemeen welzijn als primaire doel heeft. Het volgen van de algemene wil is het aangewezen middel om het algemeen welzijn te kunnen bereiken en de wetten moeten een uitdrukking zijn van deze algemene wil. De algemene wil is namelijk datgene waarvan ieder persoon goede en voldoende reden heeft om dit te accepteren, omdat het in het voordeel van eenieder werkt.

Rousseau maakt hierbij een belangrijk onderscheid tussen de algemene wil en de wil van allen. De algemene wil is altijd gericht op het algemeen nut, terwijl dit bij de wil van allen niet het geval hoeft te zijn. Daarbij is het van belang dat er in het volksberaad geen deelgroeperingen ontstaan, aangezien in een dergelijke situatie de algemene wil wordt aangetast. Voorts stelt Rousseau dat de algemene wil kan niet worden vervreemd, omdat het daarmee de daad vernietigt waaraan het zijn bestaan te danken heeft. Het is slechts de soeverein die de algemene wil kan uitvoeren. De algemene wil kan hierdoor dus slechts worden vertegenwoordigd door de soeverein zelf, maar niet door vertegenwoordigers. Ik heb beargumenteerd dat de ‘algemene wil’ een begrip is dat vragen oproept en ruimte geeft voor interpretatie. Zo gaat Rousseau niet in op de vraag hoe de algemene wil nu werkelijk gekend kan worden. Daarnaast volgt niet uit zijn argumenten dat de algemene wil, ervan uitgaande dat deze gekend wordt, niet vertegenwoordigd kan worden indien dit op een adequate manier gebeurt.

In het tweede hoofdstuk ben ik ingegaan op Robespierre. Hij werd beschouwd als een discipel van Rousseau en was een van de weinigen die *Du Contrat Social* daadwerkelijk gelezen heeft. Hij had een opvatting over de ‘algemene wil’ die deels in lijn was met Rousseau. In tegenstelling tot andere Frans revolutionairen, stelde Robespierre namelijk dat de algemene wil niet hetzelfde was als de wil van allen. Hij stelde dat men wel het goede wil, maar niet altijd het goede ziet. Door deze opvatting gaf hij blijk de ‘algemene wil’ van Rousseau beter te kennen dan andere revolutionairen.

Met betrekking tot de algemene wil en de mogelijkheid van vertegenwoordiging wijkt Robespierre af van Rousseau en in de scriptie is gebleken dat met name de opvatting aangaande dit aspect ruimte gaf voor een eigen interpretatie van Robespierre, waardoor Robespierre’s opvattingen slechts deels te verenigen zijn met die van Rousseau. Dit blijkt

vooral uit een analyse van zijn opvattingen in verschillende periodes van de Revolutie. Zo stelt McNeil dat Robespierre in de beginperiode nog overeenkomt met Rousseau. Echter enige tijd later, toen Robespierre meer inspraak kreeg, veranderde zijn opvattingen aangaande dit aspect en leidde zijn opvattingen tot een inperking van de algemene wil. Daarnaast stelt McDonald dat hij, net als andere revolutionairen, een onderscheid maakte tussen soevereiniteit en soevereine rechten, hetgeen ook leidde tot een inperking van de algemene wil.

Na beide aspecten van de ‘algemene wil’ te hebben onderzocht ben ik tot de conclusie gekomen dat de opvattingen van Robespierre deels verenigbaar met Rousseau’s opvattingen, en dat Robespierre het begrip met name aanhaalde ten behoeve van de Revolutie. Toch blijft vooralsnog onduidelijk waarom Robespierre de Revolutie boven het begrip verkoos; wat zijn redenen hiervoor waren. Het lijkt voor de hand liggend dat de theorie in de praktijk moeilijk uitvoerbaar was, gezien de onduidelijkheden en de grote ruimte voor interpretatie. Echter heb ik hier in deze scriptie niet verder op in kunnen gaan en hier ligt dan ook zeker ruimte voor vervolgonderzoek. Daarnaast zou vervolgonderzoek zich kunnen richten op het vertalen van de primaire bronnen, aangezien deze vaak moeilijk toegankelijk en niet beschikbaar in het Engels waren.

BIBLIOGRAFIE

- Allen, Glenn O. "Le Volonté de Tous And Le Volonté Général: A Distinction and Its Significance." *Ethics* 71 (1961), 263-275.
- Bertram, Christopher. "Jean Jacques Rousseau." In *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2017 Edition), edited by Edward N. Zalta, <https://plato.stanford.edu/archives/sum2017/entries/rousseau/> (geraadpleegd op 29 december 2017).
- . *Rousseau and the Social Contract*. London: Routledge, 2004.
- Fralin, Richard. *Rousseau and Representation*. New York: Columbia University Press, 1978.
- Blum, Carol. *Rousseau and the Republic of Virtue*. New York: Cornell University Press, 1986.
- Cobban, Alfred. "The Fundamental Ideas of Robespierre." *The English Historical Review* 63 (1948), 29-51.
- . "The Political Ideas of Maximilien Robespierre during the Period of the Convention." *The English Historical Review* 61 (1946), 45-80.
- McDonald, Joan. *Rousseau and the French Revolution 1762-1791*. London: The Athlone Press, 1965.
- McNeil, Gordon. "The Cult of Rousseau and the French Revolution." *Journal of the History of Ideas* 6 (1945), 197-212.
- . "The Anti-Revolutionary Rousseau." *The American Historical Review* 58 (1953), 808-823.
- . "Robespierre, Rousseau, and Representation," in *Ideas in History: Essays Presented to Louis Gottschalk*, edited by Richard Herr and Harold T. Parker, 135-156. Durham: Duke University Press, 1965.
- Riley, Patrick. "The General Will before Rousseau." *Political Theory* 6 (1978), 485-516.
- Robespierre, Maximilien de. *Ausgewählte Texte*. Vertaling Manfred Unruh. Hamburg: Merlin Verlag Hamburg, 1989.
- Rousseau, Jean-Jacques. *Het maatschappelijk verdrag of Beginselen der Staatsinrichting*. Vertaling S. van den Braak en G. van Roermond. 6^e, herziene dr. Amsterdam: Boom, 2008. 1^e dr. 1995.
- Rudé, George. *Robespierre: Portrait of a Revolutionary Democrat*. New York: The Viking Press, 1975.

Tardif, S. "Projet de la constitution française de 1791, notes manuscrites et inédites de Robespierre," 1894, 9-10, <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k55365m/f11.image> (geraadpleegd 28 december 2017).

Williams, David. "The Influence of Rousseau on Political Opinion, 1760-95." *The English Historical Review* 48 (1933), 414-430.